

«ΕΜΦΥΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ: ΕΙΝΑΙ ΤΟ  
ΦΥΛΟ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ή  
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ;

---

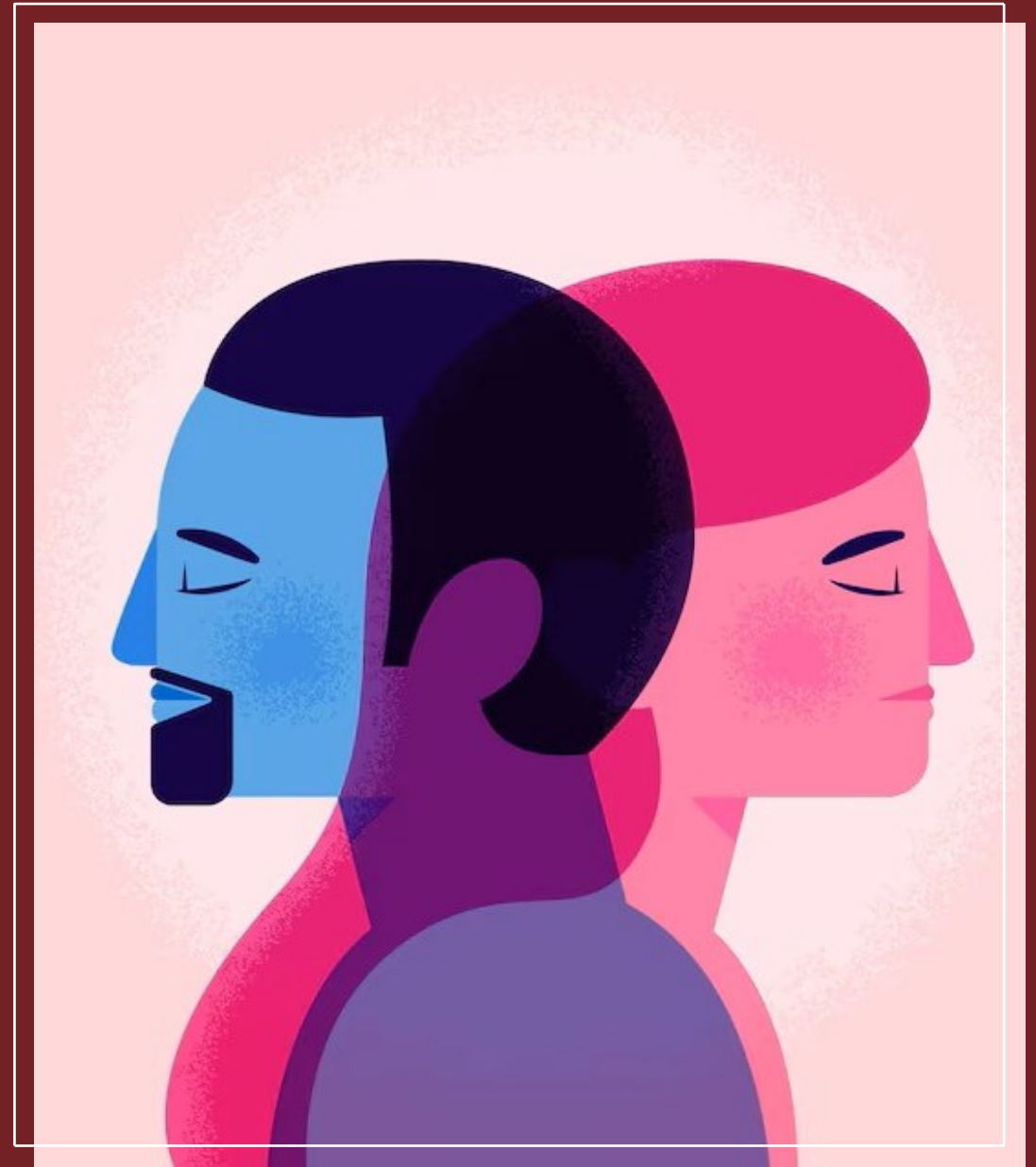
Ραφαέλλα Πέτρου, Ματθαίος Χριστοφόρου  
ΨΧ78: Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία  
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ  
Χειμερινό Εξάμηνο 2024-2025

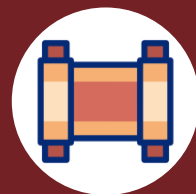


# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

---

- Ιστορική αναδρομή
- Φύλο ως βιολογική κατηγορία
- Φύλο ως κοινωνική κατασκευή
- Συζήτηση





# ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ



*Sex and Gender*

# ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

---

- Πριν την εμφάνιση της ψυχολογίας, οι φιλόσοφοι ανέπτυξαν κάποιες θεωρίες για το φύλο οι οποίες βασίζονται στην εξής αρχή: «η γυναίκα είναι ένας ατελής άνδρας» (Lips, 2020).



# ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

(Lips, H. M. , 2020)

**Πλάτων:** άνδρες και γυναίκες έχουν την ίδια φύση και αξίζουν την ίδια εκπαίδευση και νομική αντιμετώπιση, γεγονός που παραπέμπει σε ισότητα φύλων.

Σε μεταγενέστερα γραπτά του όμως υποστηρίζει ότι η αδυναμία και η κατωτερότητα των γυναικών δικαιολογούν την ανάθεση κοινωνικών ρόλων σε άνδρες και γυναίκες.



# ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

(Lips, H. M. , 2020)

- **Αριστοτέλης:** υποστηρίζει και αυτός την κατωτερότητα και την ατέλεια των γυναικών.



Αναφέρεται στην γυναίκα ως μία κατάσταση συνηθισμένης παραμόρφωσης (ordinary deformity) και σε κάποιους τομείς, ως έναν ελαττωματικό άνδρα. (αποτυχία παραγωγής σπερματοζωαρίων).

# ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

---



**ΩΣΤΟΣΟ,**

Οι πρώτες αυτές θεωρίες δεν θεωρούν τις γυναίκες αντίθετες από τους άνδρες ΑΛΛΑ θεωρούν ότι άνδρες και γυναίκες έχουν πάρα πολλά κοινά (είναι πανομοιότυποι) αλλά έχουν αναπτυχθεί διαφορετικά.

## GALEN , 2<sup>ΟΣ</sup> ΑΙΩΝΑΣ

(Lips, 2020)

---

- Παρομοίασε τα γυναικεία γεννητικά όργανα με τα μάτια του τυφλοπόντικα: τα γυναικεία γεννητικά όργανα παραμένουν κλειστά (unopened) και μη ανεπτυγμένα μετά την γέννηση, ενώ τα ανδρικά ανοίγουν προς τα έξω και αναπτύσσονται πλήρως.

## ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

(Lips, 2020)

- Η ενίσχυση των θρησκευτικών αντιλήψεων οδηγεί στην κατάταξη του φύλου αλλά και της σεξουαλικότητας σε πολύ αυστηρά θρησκευτικά, ηθικά πλαίσια.



# 19<sup>ος</sup> – 20<sup>ος</sup> ΑΙΩΝΑΣ

- Εμφάνιση της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας
- **Sigmund Freud:** το φύλο δεν αναπτύσσεται αυτόματα αλλά αναπτύσσεται ως ανταπόκριση στις πρώτες αλληλεπιδράσεις με τους φροντιστές. Εισήγαγε την σύνδεση μεταξύ φύλου και ψυχολογικών μηχανισμών (Lips, 2020).

## *Ψυχοσεξουαλικά στάδια:*

1. Στοματικό
2. Πρωκτικό
3. Φαλλικό
4. Λανθάνον
5. Γενετήσιο



# ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

(Lips, 2020)

---

- Αμφισβήτησαν το δυαδικό φύλο και τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων.
- Ανέδειξαν την κοινωνική κατασκευή του φύλου και διεκδίκησαν μάλιστα την ισότητα μεταξύ αυτών.

# ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

(Lips, 2020)

- Προσεγγίσεις από διάφορους κλάδους όπως ψυχολογία και βιολογία
- Εισάγουν έννοιες όπως η ρευστότητα του φύλου (gender fluidity).

# ΦΥΛΟ ΩΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ - SEX

---

*Δυαδικό φύλο - Βιολογικός διμορφισμός*



# ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΜΟΡΦΙΣΜΟΣ - DIMORPHISM

---

Στηρίζεται στις εξής δύο υποθέσεις (Hyde et al., 2019)

1. Το φύλο-sex είναι δίμορφο σύστημα, δηλαδή ένα σύστημα που παίρνει μόνο μία από τις δύο μορφές (είτε άνδρας είτε γυναίκα).
2. Οι επιδράσεις του φύλου σε άλλα συστήματα (εγκέφαλος, φύλο ως κοινωνική κατασκευή-gender, ταυτότητα κλπ) θα χαρακτηρίζονται από δίμορφα χαρακτηριστικά.
  - Ανδρικός – γυναικίος εγκέφαλος
  - Ανδρική – γυναικεία ταυτότητα φύλου κοινωνικής κατασκευής



# ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΜΟΡΦΙΣΜΟΣ - DIMORPHISM

---

- Ο διμορφισμός μπορεί επίσης να χαρακτηρίζει συστήματα που αποτελούνται από πολλά δίμορφα στοιχεία.
  - Εσωτερικά γεννητικά όργανα: μήτρα, τράχηλος της μήτρας, σάλπιγγες και κόλπος - σπερματικά κυστίδια, επιδιδυμίδα και προστάτης.

# ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΙΜΟΡΦΙΣΜΟΣ - DIMORPHISM

---

Για να είναι διμορφικό ένα φυλικό σύστημα, θα πρέπει να υπάρχουν **ΔΥΟ ΜΟΝΟ** κατηγορίες για αυτό, η μία εκ των οποίων να είναι τυπική για τις γυναίκες και η άλλη για τους άντρες.

# ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΟΝ ΕΓΚΕΦΑΛΟ ΚΑΙ ΤΙΣ ΟΡΜΟΝΕΣ

1. Εγκεφαλική δομή ανδρών και γυναικών
2. Επίπεδα ορμονών ανδρών και γυναικών



Είναι συνεπή με τις αρχές του διμορφισμού που αναφέραμε ?



# ΔΟΜΗ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ

(HYDE ET AL., 2019)

Παλαιότερες έρευνες παρατήρησαν διαφορές στη δομή του εγκεφάλου μεταξύ ανδρών και γυναικών, ωστόσο αυτές δεν είναι έμφυλα διμορφικές.

Πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι ο εγκέφαλος δεν είναι εσωτερικά συνεπής για τα τυπικά ανδρικά και γυναικεία χαρακτηριστικά αλλά αντιθέτως, οι περισσότεροι ανθρώπινοι εγκέφαλοι είναι **μωσαϊκά** αυτών των χαρακτηριστικών.





Hormones

# ΟΡΜΟΝΕΣ ΑΝΔΡΟΓΟΝΑ ΚΑΙ ΟΙΣΤΡΟΓΟΝΑ

(HYDE ET AL., 2019)

---

Υπάρχει η άποψη ότι υπάρχουν ανδρικές και γυναικείες ορμόνες. Όμως, τα ανδρογόνα και τα οιστρογόνα λένε το αντίθετο:

- Δεν ακολουθούν διμορφία αλλά επικαλύπτονται.
- Έμβρυα και προέφηβοι: ΔΕΝ μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δυαδικό φύλο με βάση τα ανδρογόνα και τα οιστρογόνα.
- Τα μέσα επίπεδα οιστραδιόλης και προγεστερόνης ΔΕΝ διαφέρουν μεταξύ ανδρών και γυναικών.



Hormones

## ΟΡΜΟΝΕΣ ΑΝΔΡΟΓΟΝΑ ΚΑΙ ΟΙΣΤΡΟΓΟΝΑ

---

Σύμφωνα με τον διμορφισμό, τα επίπεδα ορμονών θα έπρεπε να είναι γενετικά προκαθορισμένα και να σταθερά.

### **ΌΜΩΣ**

Τα επίπεδα ορμονών ποικίλουν μεταξύ ατόμων και διαμορφώνονται κοινωνικά (π.χ. αναπαραγωγική περίοδος γυναικών, εμμηνόπαυση, εγκυμοσύνη).

**ΔΕΝ** είναι επομένως σταθερές αλλά είναι ένα σύνολο από συνεχώς μεταβλητές και αλληλεξαρτημένες παραμέτρους.



Hormones

# ΟΡΜΟΝΕΣ ΤΕΣΤΟΣΤΕΡΟΝΗ

(HYDE ET AL., 2019)

Κυριαρχεί η ιδέα ότι έρευνες σχετικά με την τεστοστερόνη υποστηρίζουν την ύπαρξη δυαδικού φύλου, λόγω της κληρονομικότητας που την χαρακτηρίζει.

## ΌΜΩΣ

Η ιδέα αυτή αμφισβητείται καθώς τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα επίπεδα τεστοστερόνης επηρεάζονται σημαντικά από μη γενετικούς παράγοντες και μάλιστα ανταποκρίνονται δυναμικά σε κοινωνικά πλαίσια.

- Οι σεξουαλικές σκέψεις αυξάνουν τα επίπεδα τεστοστερόνης στις γυναίκες.
- Οι άνδρες κατά την εγκυμοσύνη της συντρόφου τους, δείχνουν μείωση στα επίπεδα τεστοστερόνης τους.

# “GENDER SIMILARITIES HYPOTHESIS”



Οι άνδρες και οι γυναίκες μοιάζουν στις πλείστες, αλλά όχι όλες τις ψυχολογικές μεταβλητές (Hyde et al. ,2019).

# INTERSEX

(ARCHER & LLOYD, 2002)

---

Τα ίντερσεξ άτομα έχουν σώματα που δεν ανταποκρίνονται αποκλειστικά στις ιατρικές προσδοκίες του «αρσενικού» ή του «θηλυκού». Αυτές οι κατηγορίες φύλου ορίζονται από διάφορα κριτήρια: γεννητικά όργανα, χρωμοσώματα, επίπεδα ορμονών και δευτερεύοντα χαρακτηριστικά φύλου.



# INTERSEX

## ΣΥΝΔΡΟΜΟ TURNER

(MORGAN, 2007)

- Το σύνδρομο Turner είναι μια κατάσταση στις γυναίκες.
- Στερούνται το δεύτερο χρωμόσωμα του φύλου (45,X) ή τμήματα αυτού.
- Χαρακτηρίζεται από κοντό ανάστημα, ωοθηκική δυσγενεσία, καθυστερημένη εφηβεία και υπογονιμότητα, συγγενήδυσπλασίες, ενδοκρινικές διαταραχές, συμπεριλαμβανομένων μιας σειράς αυτοάνοσων καταστάσεων και διαβήτη τύπου 2, και νευρογνωστικά ελλείμματα.

## ΣΥΝΔΡΟΜΟ KLINEFELTER

(GROTH ET AL., 2013)

- Το σύνδρομο Klinefelter είναι μια κατάσταση στους άνδρες.
- Είναι μια γενετική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από ένα υπεράριθμο χρωμόσωμα του φύλου (47,XXY).
- μικρό ανάστημα, μικροί όρχεις, γυναικομαστία, γυναικοειδής όψη του ισχίου, αραιή τριχοφυΐα του σώματος, πρωτοπαθής υπογοναδισμός και νοητική υστέρηση.

ΦΥΛΟ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ -  
GENDER

---





## ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ

---

*Το κοινωνικό φύλο είναι μια **πολυδιάστατη κατασκευή** που αναφέρεται στους διαφορετικούς **ρόλους, τις ευθύνες, τους περιορισμούς και τις εμπειρίες** που παρέχονται στα άτομα με βάση το βιολογικό φύλο/κοινωνικό φύλο που παρουσιάζουν.*

*Το κοινωνικό φύλο περιλαμβάνει **διάφορες ψυχολογικές διεργασίες**, συμπεριλαμβανομένης της **ταυτότητας φύλου, της αρρενωπότητας, της θηλυκότητας** και τόσο της **συμμόρφωσης όσο και της μη συμμόρφωσης προς τις προσδοκίες του φύλου.***

(Archer & Lloyd, 2002)

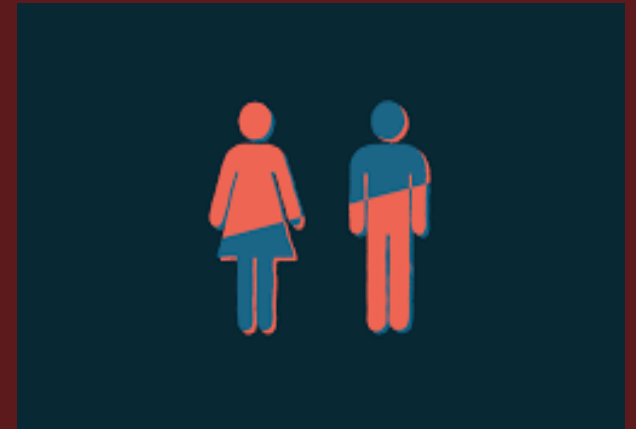


# ΑΝΔΡΟΓΥΝΙΑ

- Δυο αντιλήψεις που υπάρχουν:
- **Παλαιότερη αντίληψη:** η αρρενωπότητα και της θηλυκότητα καταγράφονται σε αντίθετους πόλους της ίδιας διάστασης.



- **Σύγχρονη αντίληψη:** η θηλυκότητα και η αρρενωπότητα είναι δύο συμπληρωματικά μισά ενός ενιαίου συνόλου που αμφισβητεί τα παραδοσιακά δίπολα του φύλου, προτείνοντας έναν συνδυασμό χαρακτηριστικών που υπερβαίνει τις στερεοτυπικές κατηγορίες της θηλυκότητας και του ανδρισμού (Archer & Lloyd, 2002).



# ΘΕΩΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ



Η δημιουργία των κοινωνικών ρόλων (Bandura, 1977).

Υποδηλώνει ότι το παιδί αναπτύσσει τόσο την ταυτότητα φύλου όσο και το ρόλο του φύλου μέσω μιας διαδικασίας μάθησης που περιλαμβάνει μοντελοποίηση, μίμηση και ενίσχυση.



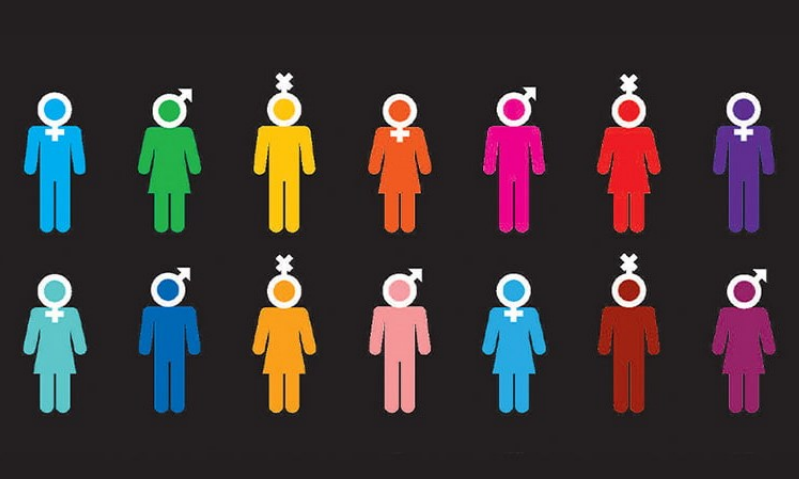
# ΘΕΩΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

(BANDURA, 1977)

---

- Γονείς χαρτογραφούν τους ρόλους των φύλων για το παιδί και στη συνέχεια το παιδί ενισχύεται ανάλογα για να ακολουθήσει τον κατάλληλο ρόλο.
- Τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους ρόλους των φύλων ήδη από το πρώτο έτος της ζωής τους.
- Η εκμάθηση των έμφυλων ρόλων και της ταυτότητας φύλου είναι ισχυρό γνωστικό στοιχείο. Τα παιδιά μπορεί αρχικά να μάθουν τους ρόλους των φύλων μέσω εξωτερικών ανταμοιβών και τιμωριών, καθώς ωριμάζουν αρχίζουν να ρυθμίζουν τις δικές τους πράξεις μέσω εσωτερικών ανταμοιβών και τιμωριών.

# TRANSGENDER ΚΑΙ ΜΗ-ΔΥΑΔΙΚΑ ΑΤΟΜΑ



# TRANSGENDER ΑΤΟΜΑ



«*Transgender umbrella*» περιλαμβάνει άτομα των οποίων η ταυτότητα φύλου δεν ευθυγραμμίζεται με αυτή που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση, καθώς και άτομα που αψηφούν τις παραδοσιακές κοινωνικές νόρμες για την έκφραση του φύλου, συχνά προσαρμοσμένες στις προσδοκίες των *cisgender* και των ετεροφυλόφιλων (Stryker, 2008).





## OLSON ET AL. (2015)

---

Οι Olson et al. (2015) διερεύνησαν τον τρόπο με τον οποίο τα cisgender και τα transgender παιδιά αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως «κορίτσι» ή «αγόρι» χρησιμοποιώντας ένα τεστ σιωπηρής συσχέτισης.

Τα ευρήματά τους αποκάλυψαν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των παιδιών που είχαν το ίδιο φύλο από τη γέννησή τους, αλλά ταυτίζονταν διαφορετικά (π.χ. τρανς κορίτσια και cis αγόρια ή τρανς αγόρια και cis κορίτσια).

Ωστόσο, εμφανίστηκαν εντυπωσιακές ομοιότητες μεταξύ των παιδιών που μοιράζονταν την ίδια ταυτότητα φύλου.

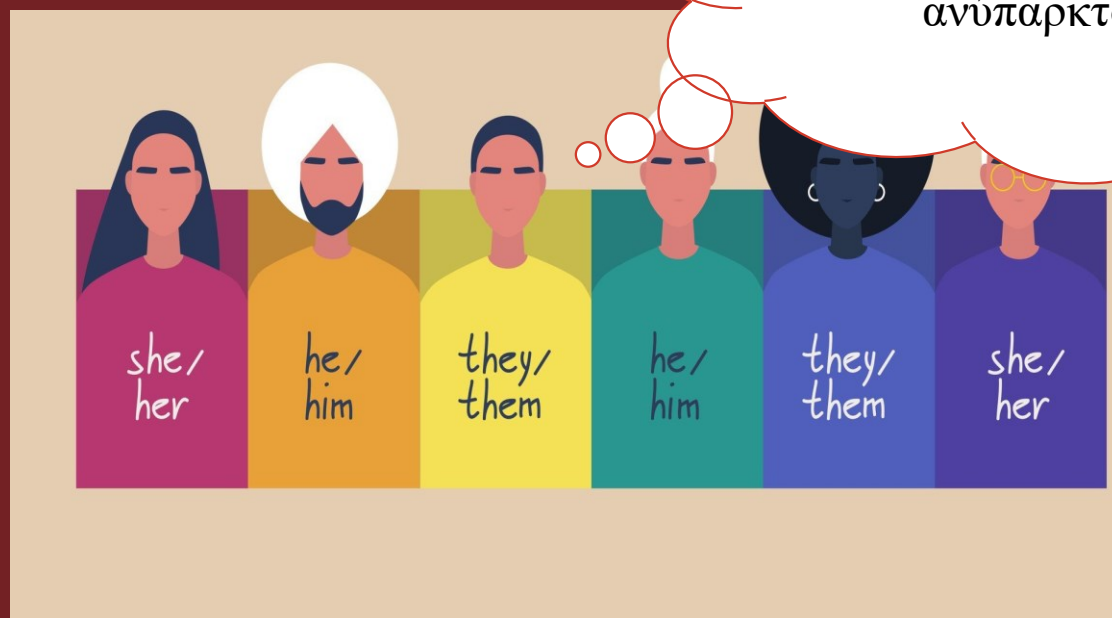
# ΜΗ-ΔΥΑΔΙΚΑ ΑΤΟΜΑ



Ορισμένοι άνθρωποι δεν προσδιορίζονται αποκλειστικά ως άνδρες ή γυναίκες, αλλά περιγράφουν τον εαυτό τους ως ένα μείγμα και των δύο (ταυτόχρονα ή ρευστό φύλο) ή ως κάτι εντελώς διαφορετικό (Galupo et al., in press· Schudson et al., 2017· Tate et al., 2014).

# ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ AGENDER ΚΑΙ ΜΗ-ΔΥΑΔΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

(GALUPO ET AL., IN PRESS)



«Δεν έχω εσωτερικό φύλο.  
Δεν είναι ανδρόγυνο, δεν  
είναι ρευστό, είναι  
ανύπαρκτο».



# ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ AGENDER ΚΑΙ ΜΗ-ΔΥΑΔΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

(GALUPO ET AL., IN PRESS)



«Αν υπάρχουν δύο άξονες σε ένα γράφημα, ένας για το πόσο θηλυκό αισθάνεται ένα άτομο και ένας άλλος για το πόσο αρσενικό αισθάνεται, είμαι πολύ κοντά στη συντεταγμένη (0,0)».

# ΤΡΙΤΟ ΦΥΛΟ

(WICK, 2022)

---

Η ινδουιστική κοινωνία διαθέτει το φύλο hijra:

- Στην **Ινδία**
- μη-δυναμικό φύλο
- γεννιούνται με αρσενικά σεξουαλικά χαρακτηριστικά
- περιλαμβάνει επίσης intersex άτομα
- αναλαμβάνουν θρησκευτικό ρόλο

Ο λαός Sakalava αναγνωρίζει τη sekrata:

- Στη Μαδαγασκάρη
- αρσενικά σεξουαλικά χαρακτηριστικά που μεγαλώνουν ως κορίτσια αφού δείχνουν θηλυκή συμπεριφορά στην παιδική ηλικία
- υιοθετούν θηλυκές εμφανίσεις και ως ενήλικες, αναλαμβάνουν μοναδικούς ρόλους, αποφεύγοντας τα παραδοσιακά ανδρικά καθήκοντα
- θεωρούνται ιερές και πιστεύεται ότι διαθέτουν υπερφυσική προστασία



## ΤΡΙΤΟ ΦΥΛΟ (WICK, 2022)

Η εθνοτική ομάδα Bugis στο Νότιο Σουλαουέζι της Ινδονησίας αναγνωρίζει τρία φύλα πέρα από το δυαδικό.

1. Οι Calalai είναι άτομα με γυναικεία σεξουαλικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται και δρουν με παραδοσιακά αντρικούς τρόπους.
2. Οι Calabai έχουν ανδρικά σεξουαλικά χαρακτηριστικά αλλά εκπληρώνουν ρόλους παρόμοιους με τους γυναικείους, χωρίς να ταυτίζονται ως γυναίκες ή να αλλάζουν το σώμα τους.
3. Οι Bissu ενσαρκώνουν τόσο την αρρενωπότητα όσο και τη θηλυκότητα, έχοντας πνευματική σημασία ως μεσολαβητές μεταξύ του ανθρώπινου και θείου.



## ΣΥΖΗΤΗΣΗ

---

- Οι ερευνητές που ασχολούνται με το κοινωνικό φύλο έχουν επηρεαστεί από τα στερεότυπα που κυριαρχούν στην κοινωνία.





## Η ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ ΨΥΧΟΛΟΓΟΥ (ΝΑΟΜΙ WEISSTEIN, 1971)

- Κάλεσε τους επιστήμονες που μελετούν την ανθρώπινη συμπεριφορά να εξετάσουν την ύπαρξη σεξισμού στο ίδιο τους το πεδίο
- Παρουσίασε τρανταχτά παραδείγματα όπου οι ερευνητές αποδέχονταν αβίαστα την ιδέα ότι οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών οφείλονταν σε έμφυτες, φυσικές διαφορές στην προσωπικότητα ή την προδιάθεση.
- Οι ψυχολόγοι συχνά απέτυχαν να λάβουν υπόψη το κοινωνικό περιβάλλον ως παράγοντα που επηρεάζει τις έμφυλες διαφορές
- Θεωρούσαν δεδομένο ότι κάθε συμπεριφορά που ταίριαζε με τα στερεότυπα των φύλων ήταν "φυσική" ή "φυσιολογική"

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ...

---

- Ξεκινήσαμε προσπαθώντας να απαντήσουμε στο διερευνητικό ερώτημα του κατά πόσο το φύλο αποτελεί βιολογική κατηγορία ή κοινωνική κατασκευή. Ωστόσο, είναι δύο διαφορετικές οπτικές για το ίδιο «νόμισμα».
- Ο βιολογικός διμορφισμός δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται σε άλλα συστήματα πέρα των γεννητικών οργάνων (π.χ. εγκέφαλος).
- Μελέτες σχετικά με τα χρωμοσώματα φανερώνουν την ύπαρξη και άλλων φύλων πέραν του ανδρικού και του γυναικείου.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ...

---

- Σημαντικό είναι να αναγνωρίσουμε ότι το φύλο και ιδιαίτερα οι ρόλοι που σχετίζονται με τα φύλα έχουν κοινωνική υπόσταση. Οι ρόλοι των δύο φύλων και η ταυτότητα φύλου μάλιστα αναπτύσσονται συναρτήσει της μίμησης και της μοντελοποίησης.
- Κλείνοντας, μεγάλη σημασία έχει να προβληματιστούμε για την πρακτική σημαντικότητα του να απαντήσουμε στο πιο πάνω ερώτημα. Κάποιες κοινωνίες έχουν ήδη συμπεριλάβει τρίτα φύλα, ενώ άλλες είναι ακόμα αρκετά πίσω.
- Αποτελεί εξέχουσα ανάγκη να είμαστε ενημερωμένοι σχετικά με το θέμα των έμφυλων ταυτοτήτων, καθώς οι γνώσεις μας για το αντικείμενο μπορούν είτε να τροφοδοτήσουν είτε να αποτρέψουν προκαταλήψεις. Άλλωστε, αποτελεί ηθική, κοινωνική και επιστημονική υποχρέωση να μένουμε μακριά από τέτοιου είδους προκαταλήψεις.



# ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

---

- Archer, J., & Lloyd, B. (2002). *Sex and gender*. Cambridge University Press.
- Groth, K. A., Skakkebaek, A., Høst, C., Gravholt, C. H., & Bojesen, A. (2013). Klinefelter syndrome—a clinical update. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *98*(1), 20-30.
- Hyde, J. S., Bigler, R. S., Joel, D., Tate, C. C., & van Anders, S. M. (2019). The future of sex and gender in psychology: Five challenges to the gender binary. *American Psychologist*, *74*(2), 171–193. <https://doi.org/10.1037/amp0000307>
- Lips, H. M. (2020). *Sex and gender: An introduction*. Waveland Press.
- Morgan, T. (2007). Turner syndrome: diagnosis and management. *American Family Physician*, *76*(3), 405-417.
- Olson, K. R., Key, A. C., & Eaton, N. R. (2015). Gender cognition in transgender children. *Psychological Science*, *26*(4), 467-474.
- Pryzgod, J., & Chrisler, J. C. (2000). Definitions of gender and sex: The subtleties of meaning. *Sex Roles*, *43*, 553-569.
- Wick, K. (2022). *Gender Through Time and Culture*. Western Washington University.